

Toespraak

Lezing Nieuwspoort Voorzitter Eerste Kamer, mr. G.J. de Graaf

4 mei 2013

Dames en heren

Sta een ogenblik stil.

Zo luidt de titel van een indrukwekkend boekwerk over tal van monumenten die in ons land zijn opgericht ter herinnering aan slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog.

De indringende beschrijving van de achtergrond van elk monument doet je als vanzelf in gedachten stil staan bij alle pijn, alle leed en alle verdriet, dat mensen in de periode '40-'45 is aangedaan.

Vandaag, 68 jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, staan wij weer eendrachtig stil bij allen, die de gruwelen van die oorlog niet hebben overleefd. Hier in perscentrum Nieuwspoort gedenken wij al degenen, die in de oorlogsjaren het vrije woord trouw zijn gebleven en dat uiteindelijk met hun leven hebben moeten bekopen.

"Hij die als journalist werkzaam is, ofschoon hij niet is ingeschreven in het beroepsregister, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste zes maanden of geldboete van ten hoogste duizend gulden."

Zo luidt artikel 32 van het Journalistenbesluit van 2 mei 1941, als ondertekend door de Secretaris-Generaal van het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten. Met dit besluit, een vrijwel letterlijke vertaling van het Duitse *Schriftleitergesetz* van 1933, werd de Nederlandse pers in één klap aan banden gelegd. De journalistiek werd van particuliere aangelegenheid 'verheven' tot openbare taak. Het besluit had als doel om journalisten in te schakelen in de nieuwe, nationaalsocialistische ordening der samenleving, de *Neuordnung Europas*. De

datum 3 mei 2013
ons kenmerk LR/TS/003
blad 2

beschermde positie die het Journalistenbesluit bood, was alleen weggelegd voor journalisten die bereid waren om of meenden geen alternatief te hebben dan zich te voegen naar de eisen die aan de 'nieuwe journalistiek' gesteld werden.

Het besluit had zoals wij weten grote gevolgen: sommige bladen hieven zichzelf op, andere werden óf genoodzaakt op te houden te verschijnen óf onder nationaalsocialistische leiding gesteld. Daar kwam nog bij dat zich een papierschaarste voordeed door een gebrek aan grondstoffen. Kranten werden gebonden aan een maximaal aantal pagina's en aparte ochtendedities werden verboden. Het besluit was in zekere zin de geboorteakte van de illegale pers, waarvan de tot op de dag van vandaag gepubliceerde bladen Vrij Nederland, Trouw en Het Parool voorbeelden zijn.

Vandaag gedenken wij hen die gedurende de Tweede Wereldoorlog onder levensgevaarlijke omstandigheden hebben gepoogd de bevolking te informeren over de verderfelijke van het nazi-regime en de noodzaak van verzet. In een week waarin wij onze vrijheden, welbevinden en verstrekkende mogelijkheden hebben gevierd, is het van groot belang te beseffen dat dit geen vanzelfsprekendheden zijn. Dit alles is duur bevochten.

Wij staan stil bij een periode waarin het vrije woord met alle afschuwelijke risico's van dien werd geschreven, gesproken en verspreid. Dit gebeurde niet alleen beroepsmatig door journalisten, maar ook door burgers die het als middel zagen voor opstand en tegenbeweging. Zo werden er bijvoorbeeld zelfs transcripten gemaakt van wat op Radio Oranje was verkondigd. Deze werden dan vaak op buurt- en wijkniveau verspreid door de kwetsbaarsten onder hen, omdat die minder argwaan wekten. Een gevangenisstraf of erger lag op de loer. Toch was het belang van het vrije woord voor velen dit risico

datum 3 mei 2013
ons kenmerk LR/TS/003
blad 3

waard. De samenleving waarin wij nu leven, was niet dezelfde geweest als die mensen toen niet deze risico's hadden genomen en deze kracht hadden getoond.

Het vrije woord, als uitvloeisel van de vrijheid van meningsuiting is wettelijk vastgelegd in artikel 7 van de Grondwet en artikel 10 van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens. In onze huidige maatschappij heeft niemand voorafgaand verloop nodig om gedachten of gevoelens te openbaren, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. Mocht er toch een belemmering worden opgelegd, dan staat het iedere burger vrij dit aan te vechten bij rechtbank, hof, Hoge Raad of Europees Hof van Justitie.

Dit wettelijk vastleggen van waarden in onze maatschappij brengt mij op mijn volgende punt. Ik keer nog even terug naar het Journalistenbesluit. Artikel 12, lid 2 van dit besluit luidt:

"Het is de taak der journalisten de stof, welke zij behandelen, waarheidsgetrouw weer te geven en naar hun beste weten te beoordelen."

Was dit in 1941 te midden van alle oorlogspropaganda nog een dubieus te noemen bepaling, in 1954 werd vanuit een heel andere insteek een vergelijkbare bepaling opgenomen in de Code van Bordeaux. Tijdens een congres van *The International Federation of Journalists* werd de standaard van beroepsgedrag door journalisten in hun werkzaamheid van het bijeenbrengen, verzenden, verspreiden en becommentariëren van nieuws en inlichtingen vastgesteld. Dit voorbeeld geeft aan dat ondanks wetsbepalingen die eerbaar gedrag voorschrijven, het uiteindelijk aan komt op het daadwerkelijk gewetensvol handelen van de journalist zelf, al naar gelang de omstandigheden van de tijd!

datum 3 mei 2013

ons kenmerk LR/TS/003

blad 4

Dit legt een grote verantwoordelijkheid bij de pers. Berichtgeving is weliswaar een product van menselijk handelen en in die zin altijd feilbaar, maar de impact van een opiniërend artikel, interview of foto mag niet worden onderschat. In het hedendaagse tijdperk van snelle, soms wellicht ook te snelle sociale media als Facebook, Twitter en LinkedIN, geldt dat des te meer.

Niettemin permitteer ik mij de stelling, dat wij in Nederland een naar internationale maatstaven deugdelijke manier van nieuwsgaring hebben. En ik zeg dit bepaald niet omdat ik vandaag voor een zaal vol journalisten sta.

Maar de *News of the world*-schandalen en de daarop volgende maatregelen van persregulering hebben ons wel met de neus op de feiten gedrukt. Vrijheid brengt verantwoordelijkheid met zich. Het is een adagium dat wat mij betreft staat als een huis en ik denk dat veel journalisten dat zelf ook zo ervaren.

Deze vrijheid moet dan ook niet ingeperkt worden door de overheid. In te veel landen is dit helaas aan de orde van de dag. Een voorbeeld: Chinese burgers die thuis gebruik willen maken van een internetverbinding, moeten eerst aankloppen bij de politie. Daar moet de persoon zich volgens de wet registreren en moet er tevens een contract ondertekend worden, waarin de burger zich verplicht niets te doen dat in strijd is met de wet. Internetgebruikers en journalisten lopen het risico geïntimideerd of gearresteerd te worden wanneer zij over politiek gevoelige onderwerpen praten.

Maatregelen van overheidsensuur dienen overigens ook wel weer in historisch perspectief te worden gezien. Als na de Tweede Wereldoorlog het dekolonisatieproces zijn beslag krijgt, ontwikkelen de nieuwe onafhankelijke staten in Azië, Afrika en het Caraïbisch gebied eigen

datum 3 mei 2013

ons kenmerk LR/TS/003

blad 5

strategieën, inclusief censuur, om de prille vrijheid te beschermen.

Toch kan ook tegenwoordig, tientallen jaren later, slechts 14 procent van de wereldbevolking een krant lezen of een radioprogramma beluisteren dat door journalisten is gemaakt die niet beïnvloed worden door de overheid. Aldus een onderzoek van *Freedom House* dat deze week werd gepubliceerd. Twee weken geleden maakte de *Presse Emblème Campagne* in G n ve bekend dat er dit jaar wereldwijd reeds 28 journalisten zijn gedood om politieke redenen. Dat dit er minder waren dan vorig jaar, had puur te maken met het feit dat er simpelweg minder journalisten verslag deden vanuit Syrië dan voorheen. Het aanhoudend geweld triomfeerde daar over het vrije woord.

In dit verband wil ik wijzen op een citaat van oud-president Ronald Reagan:

"Freedom is never more than one generation away from extinction. We didn't pass it to our children in the bloodstream. It must be fought for, protected, and handed on for them to do the same."

Het citaat is veelzeggend en brengt mij tot een bredere conclusie: vrijheid van pers is geen doel op zich, maar een noodzakelijk onderdeel van een vrije samenleving die te allen tijde beschermd moet worden. Het vrije woord voor ieder individu maar ook het vrije woord van de pers om de *communis opinio* te duiden, is een essentieel onderdeel van de democratie. Wanneer die mogelijkheid wordt ontnomen, betekent dit het einde van de democratie. De pers heeft een waakhond functie. Wanneer deze wordt weggenomen, voeren tirannie en willekeur de boventoon. Ook als politicus ben ik mij daar ten volle van bewust. Hoe de pers vervolgens omgaat met de haar gegeven vrijheid, komt aan op het

datum 3 mei 2013

ons kenmerk LR/TS/003

blad 6

gewetensvol handelen van journalisten zelf en brengt dus verantwoordelijkheid met zich.

Dames en heren,

Het vrije woord is een van de kernwaarden van onze samenleving. De journalistiek is daar bij uitstek de vertolker van.

Soms met ultiem gevolg: je leven laten voor het vrije woord en dat tot op de dag van vandaag. Kan het belang van de vrijheid van meningsuiting beter worden aangetoond, dan door er op te wijzen dat er mensen waren die bereid zijn geweest om hun eigen leven er voor op te offeren en dat van hun familieleden in gevaar te brengen? Dat dwingt diep respect af en verplicht ons hen jaarlijks te blijven gedenken, vanwege de persoon die zij waren en de belangrijke rol die zij hebben vervuld. Daarom staan wij vandaag stil bij de onschatbare waarde van het vrije woord en de offers die gedurende de Tweede Wereldoorlog zijn gebracht om deze waarde te beschermen.

Ik dank u voor uw aandacht.